

Populární banány

vzdělávací lekce

Toto je plná verze

Původní pilotní verzi z roku 2016 jsme upravili,
toto už je plná verze vzdělávací lekce.

Cíle:

- ★ Účastníci a účastnice vyhodnotí a zdůvodní, co způsobuje nízkou cenu banánů v obchodech a jaké dopady má jejich nízká cena na pěstitele a pěstitelky.
- ★ Účastníci a účastnice zvažují vztah ceny banánů a jejich reálné hodnoty a navrhnou cenu, která by pěstitelům a pěstitelkám zajistila důstojný život.

Vzdělávací oblasti:

- ★ Vzdělávací oblast (Rámcové vzdělávací programy pro školní vzdělávání): Člověk a společnost
- ★ Oblast stezky (Výchovný program pro skautské oddíly): Svět okolo nás

Klíčová otázka: Jak nízké ceny banánů ovlivňují životy jejich pěstitelů a pěstitelek?

Věk: 14+

Počet účastníků/ic: 9+

Časová dotace: 45 minut (+ 10 + 5 minut)

Pomůcky:

- ★ informační materiály pro získání přehledu v tématu: weby www.pribehbananu.cz a www.nazemi.cz/tropicke-ovoce, facebook www.facebook.com/zaferovebanany, výstavy [Příběh banánu](#) a [Pod slupkou tma](#) (k vyžádání na www.nazemi.cz/vystavy),
- ★ příloha P1: Přehled spotřeby a dodavatelský řetězec banánů (vytiskněte pro sebe 1x na A4),
- ★ příloha P2: Příběhy pěstitelů a pěstitelek banánů (vytiskněte a nastříhejte příběhy dle počtu účastníků a účastnic – aby pro každého vyšel jeden příběh),
- ★ příloha P3: Infolisty k pracovním podmínkám – P3a Nízké mzdy, P3b Nucené přesčasy a P3c Nebezpečné prostředí (vytiskněte dle počtu účastníků),
- ★ dokument o pěstování banánů Jakuba Freiwalda pro Prima SVĚT (stáhněte si dokument na <http://bit.ly/bananova-reportaz-prima>, nebo přes QR kód),
- ★ projektor s ozvučením,
- ★ tabule / whiteboard / flipchart / papíry / fixy.

Úvod: Náš život s banány (5 minut)

Naše ovoce (5 minut)

Na úvod se zeptejte účastníků a účastnic:

- ★ *Měli jste dnes na snídani nějaké ovoce?*
- ★ *Jaké další ovoce pravidelně jíte?*

Zdůrazněte, že nyní se budeme zabývat banány. Upozorněte na to, že společně s jablky a pomeranči se jedná o naše nejoblíbenější a nejkupovanější ovoce (viz příloha P1). Doptejte se:

- ★ *Kolik stojí kilogram jablek a banánů v obchodě?* (Vyzvěte účastníky a účastnice, ať si cenu dohledají na smartphonu. Ceny jablek a banánů napište na tabuli a nechte je tam do konce lekce. Orientační cenu najdete v příloze P1.)
- ★ *Proč si myslíte, že jsou jablka z EU průměrně o čtvrtinu dražší než exotické banány, které se k nám musí dovážet přes oceán?* (Seznam producentů zemí najdete v příloze P1.)

Hlavní aktivita: Podmínky pěstování banánů (30 + 10 minut)

Okruhy problémů lidí pracujících na plantáži (práce s citacemi a fotografiemi)

(14 minut)

Pojďme se společně podívat, jak banány vznikají a proč jsou tedy často levnější než místní jablka. Rozdejte každému vlastní text ke konkrétnímu člověku z banánové plantáže (nastříhané citace z přílohy P2).

V následující části se stáváte pěstitelům či pěstitelkou banánů. Přečtěte si svůj příběh, představte si, jaký je váš pracovní den na plantáži i život mimo ni. Pojmenujte si pak pro sebe, jaký je hlavní problém, se kterým se musíte ve svém životě či práci potýkat. Vyzvěte je pak, aby si našli další lidi, kteří mají příběhy se stejným hlavním problémem. Společně pak vytvoří skupinky.

Následně vytvořené skupinky vyzvěte, aby se společným hlavním problémem dále pracovaly. Nejlépe v následujících třech krocích: 1) Každý představí ostatním ve své skupince svého člověka z banánové plantáže. 2) Skupinka se pokusí svůj společný problém pojmenovat, co je vzájemně spojuje. 3) Skupinka zkusí najít, jaké jsou příčiny tohoto problému.

Až si skupinky společný problém i jeho příčiny pojmenují, obejděte je a rozdejte **jeden ze tří infolistů** (příloha P3). Infolisty jsou zaměřené na A) nízké mzdy, B) nucené přesčasy a C) nebezpečné prostředí, ale účastníci a účastnice mohou najít i jiná společná témata. Vyberte každé skupině ten infolist, který je jejich nadefinovanému problému nejbližší (např. pokud si zvolí společné téma třeba pracovní podmínky a ještě nikdo si nezvolil nucené přesčasy, dejte jim tento infolist). Důležité je, aby každý infolist byl alespoň v jedné skupince, zároveň je v pořádku, pokud budou mít nějaký infolist ve více skupinkách.

Nechte skupinky, aby si infolist pročetly. Budou ho totiž **představovat ostatním**. Než se pustí do představování, napište na tabuli klíčové otázky, na které by měly v prezentaci odpovědět:

- ★ *S jakým problémem se jako pěstitelé a pěstitelky na plantáži potýkáte?*
- ★ *Jak se tento problém projevuje ve vašem životě? Co je pro vás největší výzvou?*
- ★ *Jaké jsou příčiny tohoto problému?*

Sdílení a doplňování

(10 minut)

Skupinky vyzvěte, aby našly dva mluvčí, kteří po nastudování téma daného infolistu představí ostatním. Pokud je daný infolist rozdaný mezi více skupinek, vybídněte ostatní členy skupinek a následně i ostatní skupinky, aby první představení tématu doplnily o své vnímání, pocity nebo otázky. Po představení problémů se doptejte:

- ★ *Co vás na příbězích a v informacích překvapilo?*

Seznamte účastníky a účastnice s informacemi k podkladům: *Tyto podklady popisují konkrétní realitu života pěstitelů a pěstitelky banánů. Získali je experti a expertky z kampaně Za férové banány během své dokumentační cesty do Panamy a Kostariky v létě 2016. Z cesty vznikla také interaktivní webovka www.pribehbananu.cz, výstava Příběh banánu a dvě reportáže pro Prima SVĚT. Na jednu z nich se právě teď podíváme.*

Reportáž o banánech

(6 minut)

Pusťte účastníkům a účastnicím reportáž Jakuba Freiwalda o pěstování banánů (stáhněte přes QR kód nebo <http://bit.ly/bananova-reportaz-prima>).

Reakce na reportáž

(+ 10 minut)

Pokud máte větší časovou dotaci, můžete ještě 5 minut věnovat reakci na reportáž. Po promítnutí reportáže se doptejte účastníků a účastnic na jejich reakce. Využijte například tyto otázky:

- ★ *Co jste v reportáži viděli? Co vás v ní nejvíce zaujalo?*
- ★ *Dozvěděli jste se něco nového o pěstování banánů nebo životech pěstitelů či pěstitelek?*
- ★ *Ukázal vám dokument nějaký nový aspekt daných problémů?*
- ★ *Co dalšího by vás k tématu zajímalo?*

Závěrečná reflexe: Férová cena banánů (10 + 5 minut)

Stanovení férové ceny

(10 minut)

Problémy, se kterými se lidé na banánových plantážích musí potýkat, mají celou řadu příčin, na některé už jsme narazili dříve.¹ Na jaké problémy a příčiny jste ve skupinkách přišli?

Zapisujte na tabuli problémy i příčiny, které si skupinky identifikovaly. Jejich odpovědi doplňte o další důvody.²

Vraťte se proto zpět k cenám banánů, které jste na tabuli napsali během první aktivity. Vyzvěte účastníky a účastnice, aby navrhli sami cenu, za kterou by se podle nich měly banány prodávat, aby na banánových plantážích nemusel být nikdo zneužíván a problémy pěstitelů a pěstitelek banánů se mohly zmírňovat. Doptejte se:

- ★ *Jaká cena by podle vás eliminovala uvedené problémy a zajišťovala důstojný život lidem pracujícím na plantážích?*

Návrhy pište na tabuli k cenám zapsaným v průběhu první aktivity. Poté doplňte: *Expertky z kampaně Za férové banány vidí odpovídající cenu kolem 55 Kč za kg banánů, to je podle nich cena, která odpovídá nákladům a zajistí pěstitelům a pěstitelkám důstojný život.*

Reflexe lekce

(+ 5 minut)

Pokud máte vyšší časovou dotaci, vyzvěte účastníky a účastnice, ať každý za sebe řekne jedno slovo nebo slovní spojení, kterým si shrne tuto část lekce. To vám poskytne zpětnou vazbu, podpoří zapojení všech účastníků a jejich individuální reflexi lekce.

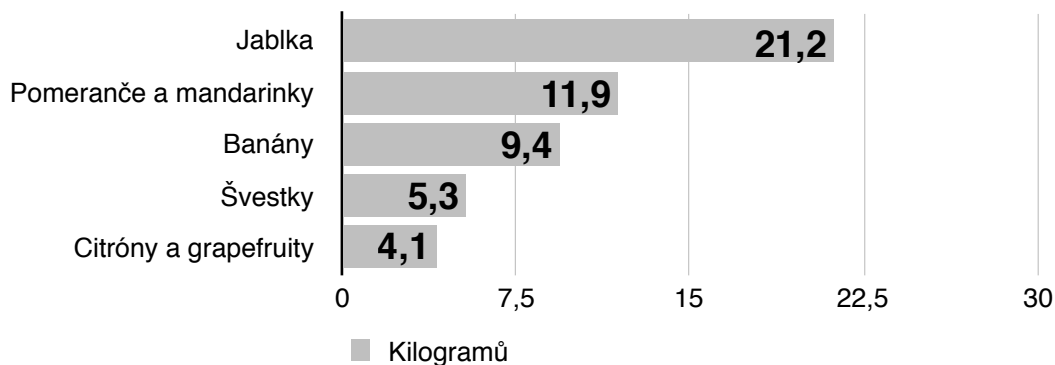
Tento dokument byl vytvořen s finanční podporou Evropské unie a Ministerstva zahraničních věcí ČR.

¹ Jedním z faktorů je nízká cena. Patří mezi ně i další: nerovné nastavení mezinárodního obchodu, slabá vyjednávací pozice zaměstnanců a zaměstnankyň, špatná dovolatelnost práva v zemích produkce, špatný přístup k informacím či rostoucí vliv nadnárodních společností a maloobchodních sítí.

² Dva hlavní důvody jsou zneužívání zaměstnanců a zaměstnankyň na plantážích a marketingová strategie supermarketů: banány totiž patří mezi pár základních potravin, u kterých si spotřebitelé a spotřebitelky pamatují ceny a srovnávají dle nich cenovou hladinu v obchodech. Supermarkety proto extrémně tlačí u dodavatelů na cenu a samy mají u banánů velmi nízké marže. Pomocí této strategie se snaží přesvědčit spotřebitele a spotřebitelky, že u nich nakoupí levně.

Spotřeba ovoce v ČR (na obyvatele za rok)

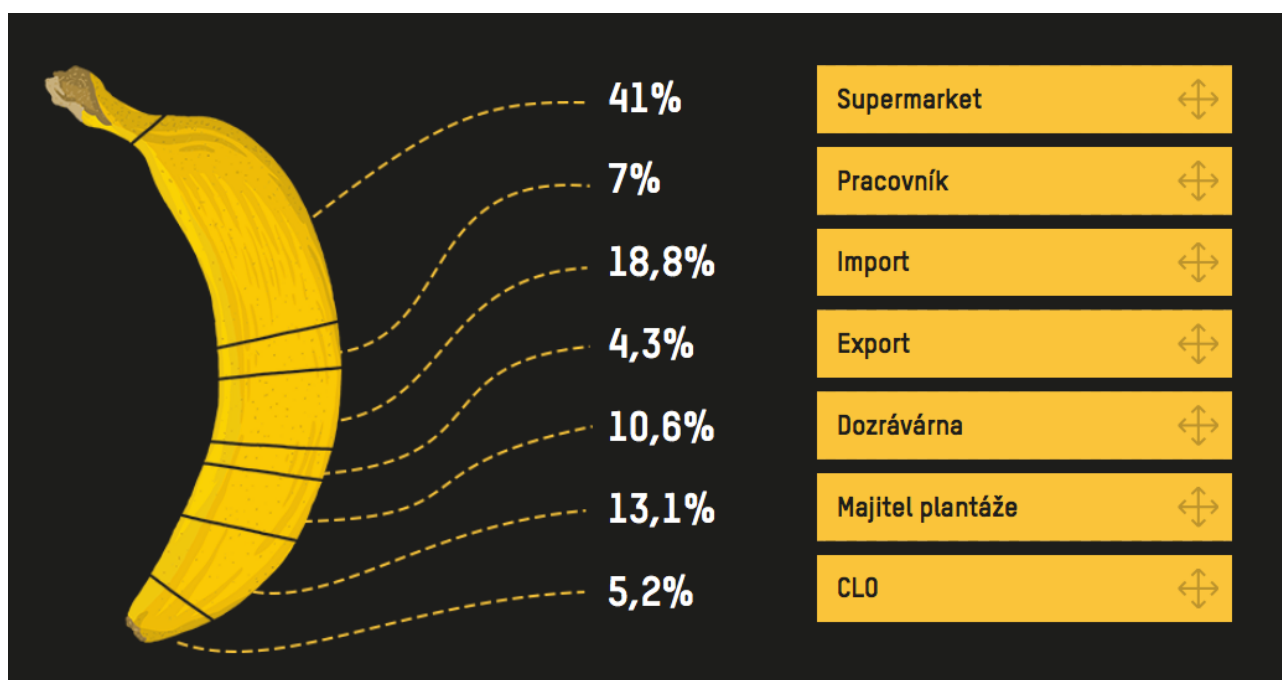
Zdroj: Agrární komora České republiky, 2014

Cena běžných banánů a jablek

V běžné obchodní síti se ceny banánů pohybují dle akčních nabídek a sezóny od 18 do 28 Kč za kilogram banánů (5 až 6 ks). Jablka od 18 do 35 Kč za kilogram. Nejvíce banánů se exportuje z Ekvádoru, Filipín, Kostariky, Guatemaly a Kolumbie.

Banánový dodavatelský řetězec

Dodatelský řetězec banánů má mnoho článků. Na začátku stojí pěstitelé a pěstitelky. Podívejte se, kolik dostane každý z prodejní ceny banánu v obchodě. Interaktivně si přehled můžete vyzkoušet na www.pribehbananu.cz.

(Jména konkrétních lidí nejsou z bezpečnostních důvodů vždy uváděna.)

Manželka člena panamského družstva u nedostavěného domu se zahrádkou vypráví: „Co se týče jídla, tak si někdy dáváme konzervy, kuře, nejíme moc červeného masa, ale hodně používáme vejce, protože jsou docela levná, věci z plechovky. Taky jíme rýži, někdy smažené banány a plajejny, hodně jídla střídáme. Ale kupovat si zeleninu v obchodě, to nejde. Zboží je drahé a i když máme nějaký plat, mnohdy s ním nevyjdeme, protože děti třeba studují, jsou na univerzitě, potřebujeme oblečení a spoustu dalších věcí...prostě to nevystačí. Pokud budeme mluvit o základních potravinách, tak co si vzpomínám, před 10 lety stálo vajíčko 10 centů a teď stojí 16. Kuře stávalo od 85 do 95 centů za libru a teď stojí 165 centů, takže už nemůžeme jíst kuřecí každý den jako dřív. Ceny ryb jsou úplně mimo realitu.“

A dodává: „Když jsi chudý, nemůžeš jíst, co bys chtěl, ale jenom to, na co ti vystačí peníze. A elektřina? Uf, darmo mluvit. Ceny jsou úplně šílené. Často musím šetřit, vypínat televizi, dívat se na ni jen chvíli, zhasínat, vypínat to, co spotřebuje hodně elektřiny. To abych za energie tolik neutrácela.“

„Když vidíš, kolik jsi dostal za svou práci, nevěříš, je to strašně málo, a člověk si pomyslí, že to není spravedlivé, že to není důstojné, že s tím člověk nemůže vystačit. Mnohdy to nestačí ani na ty úplně základní věci v domácnosti,“ zmiňuje šedovlasý Luís Eduardo Meza z Kostariky.

„S minimální mzdou musíme dělat opravdové zázraky, abychom vymyslely, jak s tím žít, jak se postarat o své děti a svou domácnost. Nejsou to spravedlivé mzdy. Pracuji dlouhé přesčasy a dostávám za to velmi nízký plat,“ popisuje svou situaci během nočního rozhovoru zaměstnankyně kostarické banánové plantáže Jardín del Tigre.

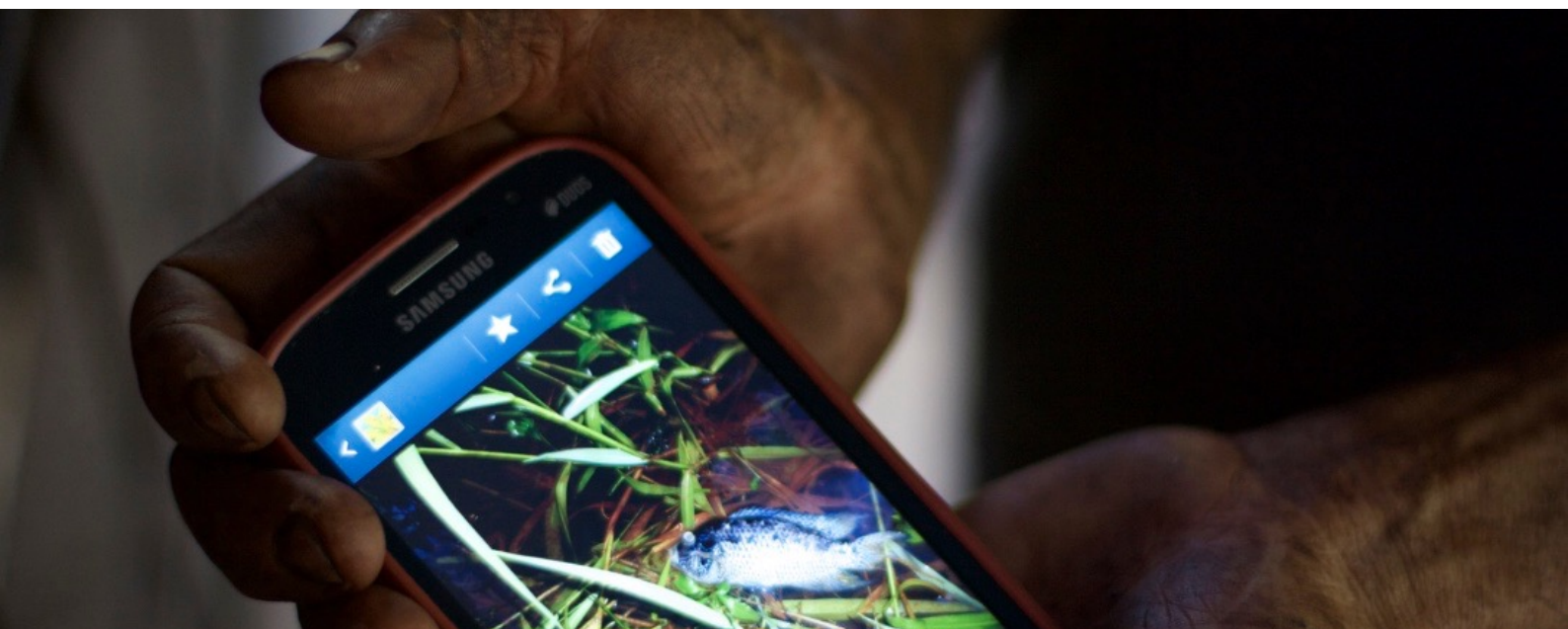
„Když jste na děti sama, děti potřebují váš čas. Ale při téhle práci je čas úplně to poslední, co bychom měly. Protože když přijdeme v šest nebo sedm večer, unavené, už skoro spíme. Vidím svou dcerku tak hodinu denně. Druhá dcerka mě chce taky vidět, ale já jí říkám, že se o nás musím postarat, nemůžu si vybírat mezi vámi a prací, musím to zvládnout,“ říká zaměstnankyně plantáže Jardín del Tigre.

„Do práce jdeme v pět ráno a vracíme se v šest nebo sedm hodin večer. A za to denně dostaneme nějakých 10 nebo 12 tisíc colonů (400 nebo 480 Kč v přepočtu, pozn. autora). Na plantáž jezdíme všichni autobusem, trvá to asi půl hodiny,“ popisuje pracovní vytížení Aleida Orozco Garcia, která do Kostariky přijela pracovat ze sousední Nikaragui.

„Pracuji v balírně, dělím trsy na menší části. Banány takto třídí do krabic hlavně ženy. Je nás na to příliš málo a musíme zvládnout velké množství krabic. Představte si, že na tři kamiony, což je okolo 3 000 krabic za den, je nás jen šest,“ popisuje svou práci Andrea Hernandez Rodriguez. „Jsem svobodná matka, je to hodně těžké. Ráno odcházím z domu v půl šesté a mnohdy se vracím v půl sedmé večer. A to už moje 11měsíční dítě spí.“

„Nedávno se tu dostal do řeky insekticid Conter. Uhynuli tu kvůli tomu ryby i někteří ptáci. Když se granule insekticidu aplikují, nechrání se dostatečně okolí, aby vedení ušetřilo, uzavírá jen kanály. Když přijde silný déšť, splaví se všechno do řeky. Chemikálie se zde používají špatným způsobem,“ zmiňuje Nelson Blanco z banánové plantáže Chiquity.

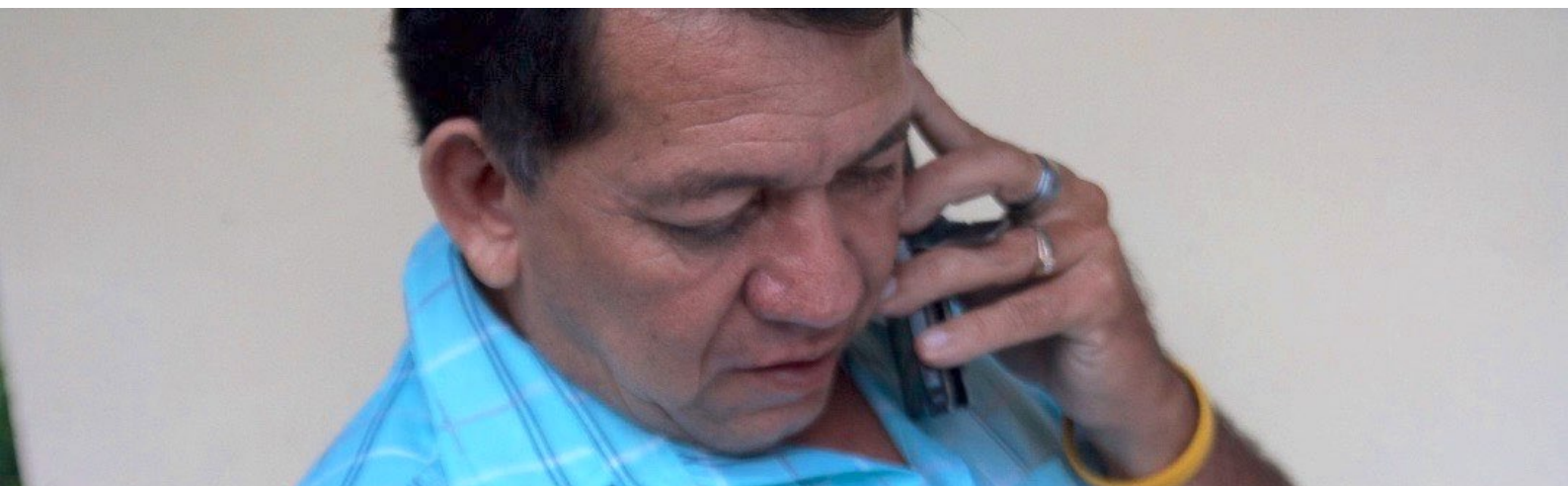
„Myslím si, že firmu, kde pracuji, vůbec nezajímá ochrana zdraví. Práce na plantáži přináší mnoho rizik, jsou tu zničené mosty k transportu banánů do balírny, mnoho lidí se na nich už zranilo. Nemůžeme hlásit pracovní úrazy, vedení nám nedá potřebné potvrzení. Dostáváme sice nějaké pracovní pomůcky, třeba uniformy, ale nejsou v dobrém stavu. Šéfové nám často říkají, že až poletí práškovací letadlo, máme utéct jinam,“ popisuje pracovní podmínky zaměstnanec banánové plantáže Jardín del Tigre.

„Já na plantáži taky aplikuju pesticidy, ručně. Mám ochranné pomůcky, roušku a rukavice. Ale moji kolegové ne, klidně je pošlou pracovat vedle mě a nic jim na ochranu nedají. Firma poškozujee zdraví zaměstnanců. Na podrážděné kůži se vám udělají puchýřky. Pálí vás oči. Člověk z toho má problémy,“ vypovídá při večerním rozhovoru Roberto Reyes Silva, zaměstnanec plantáže Dole.

„Benzín, hnojiva, herbicidy, všechno se válí ve skladu na jedné hromadě. Nejsou tam zdi, nic takového. Už jsme o tom s vedením mluvili, že ve skladu pracují lidé a musí tam dýchat pach z těch chemikálií. Ale je nic takového nezajímá, ani náhodou,“ zmiňuje zaměstnanec kostarické plantáže Chiquita.

„Většina firem potřebuje prospívat, potřebuje zisk, dobré ekonomické výsledky. A z toho důvodu běžně porušují všechny druhy pracovních práv. Čím víc porušují, tím víc peněz jim zbude. Odbory³ jsou důležité a potřebné pro to, aby z výdělku firem zůstala nějaká část i na pracovníky na plantážích. Aby měli lepší plat, lepší životní úroveň, aby byli zdravější, měli důstojnější bydlení, mohli se vzdělávat nebo někdy odpočívat. Prostě trochu barevnější život, protože mnohdy žijí ve velmi nedůstojných podmínkách. Jsem přesvědčený, že pracovníci a pracovnice, kteří vytváří velké bohatství, by z něj měli dostávat část, kterou si zaslouží. A my v odborech musíme přispívat k tomu, aby byl jejich život lepší,“ vypovídá Didier Leiton.

³ Odbory jsou sdružení zaměstnanců a zaměstnankyň založené s cílem prosazovat jejich zájmy. Zaměstnance informují o jejich právech a formou kolektivního vyjednávání prosazují u zaměstnavatelů dostatečnou výši mezd nebo lepší pracovní podmínky.

Náklady na život jsou v Kostarice a Panamě překvapivě vysoké. Krabička čaje v přepočtu za 55 Kč, kilo mouky za 35 Kč, litr mléka za 39 Kč, oběd v obyčejném bufetu u silnice za 150 Kč a v pěknějším motorestu i 600 Kč. Mezi lety 2001 a 2015 byl nárůst cen v Kolumbii 92 %, v Ekvádoru 129 %, v Kostarice 218 % a v Dominikánské republice 278 %. Náklady na uspokojení základních životních potřeb, mezi něž spadá jídlo, zdravotní péče, vzdělání, bydlení a doprava, se zvýšily až čtyřnásobně. Výše mezd však zůstává stejná.

Na běžné plantáži si lidé vydělají v přepočtu jen 9 000 až 12 000 Kč měsíčně, na těch nejhorších klidně i pouhou polovinu. Ženy na plantážích za svou práci dostávají nižší mzdu než muži. Mnohdy se potýkají se sexuálním obtěžováním. Těhotné ženy nemají žádné úlevy nebo jsou rovnou propuštěny.

Supermarkety často nutí své dodavatele (majitele plantáží, od kterých banány odebírají) do velmi nevýhodných obchodních podmínek, přenáší na ně obchodní rizika a tlačí je k extrémně nízkým cenám. Tlak na nízké ceny se přenáší dodavatelským řetězcem až na jeho samý začátek. Drobní pěstitelé a zaměstnanci, nejslabší aktéři s velmi malým zastáním, trpí nejvíce.

Všichni musí hledat nové a nové cesty, jak ušetřit. Velké nadnárodní banánové firmy snižují počty zaměstnanců a těm stávajícím navyšují množství práce. Využívají prostředníky z agentur, vyplácí nízké mzdy. Neplatí příplatky za práci o víkendy nebo ve svátek, zneužívají postavení migrantů. Necháávají si zaplatit vysoké nájemné za rozpadající se domky v banánových koloniích uprostřed plantáží. Když má místní rodina zaplatit základní jídlo, ubytování, elektřinu a často kvůli dlouhým přesčasům i chůvu pro děti, nic jim nezůstane. Nejsou schopni vytvořit si žádnou úsporu. Lidé z plantáží často stojí před Sofiinou volbou – zaplatit jídlo, školu, nájem, nebo doktora? Na všechno jim peníze nevystačí.

Ceny základních potravin (rýže je státem dotovaná, zeleninu a maso si mohou koupit výjimečně):

Čaj 25 sáčků: 1200 CRC = 55 Kč

Rýže 1,8 kg: 1690 CRC = 77 Kč

Mouka 1 kg: 765 CRC = 35 Kč

Mléko 1 l: 865 CRC = 39 Kč

Na mnoha banánových plantážích v Kostarice jsou zaměstnanci a zaměstnankyně po příchodu na plantáž nuceni podepsat nejen svůj příchod, ale rovnou i odchod z plantáže. Musí rovnou napsat, že budou odcházet po 8 hodinách. Na místě ale běžně pracují 10 až 14 hodin denně. K dlouhým přesčasům jsou nuceni a těch denně až 6 hodin navíc nemají proplaceno.

Důsledkem dlouhých přesčasů je, že se se svými rodinami setkávají jen velmi krátce, nemají volný čas a prostor pro odpočinek. Musí si najímat chůvy, aby se staraly o jejich děti, které často vidí jen hodinu denně. Najít si práci mimo banánové nebo ananasové plantáže je přitom v Kostarice téměř nemožné.

Velké firmy, jako jsou Chiquita, Dole nebo Del Monte, systematicky snižují počty zaměstnanců a zaměstnankyň, těm stávajícím navyšují množství práce. Za práci o víkendů nebo ve svátek firmy neplatí příplatky a nízké mzdy jsou hluboko pod částkou, za kterou se dá vést normální důstojný život.

S vylepšováním pracovních podmínek včetně nucených a neplacených přesčasů by mohly zaměstnancům a zaměstnankyním pomáhat zaměstnanecké odbory¹. Ty jsou ale v pěstitelských zemích potlačovány. V některých zemích jako např. Guatemala může být zakládání odborů životně nebezpečné. V Kostarice při vstupu do odborů vyhodí zaměstnancovy příbuzné, dostanou se na černou listinu (v žádné banánové ani ananasové plantáži v zemi je už nezaměstnají) a je samotné v práci šikanují a často přeřadí na více nebezpečnou, hůře placenou nebo nepravidelnou práci. Jeden z odborářů nám řekl, že po vstupu do odborů už mohl jen osekávat listy banánovníků a před příjezdem auditora musel jít sbírat mrtvá zvířata z plantáže.

¹ Odbory jsou sdružení zaměstnanců, založené s cílem prosazovat jejich zájmy. Zaměstnance informují o jejich právech a formou kolektivního vyjednávání prosazují u zaměstnavatelů dostatečnou výši mezd nebo lepší pracovní podmínky.

Práce na plantáži přináší mnoho rizik. Často dochází k úrazům, pracuje se s mačetami, nosí se těžké banánové trsy, na plantážích se vyskytují jedovatí hadi, pavouci a škorpioni, jsou tu zničené mosty, přes které se dopravují banány do balírny a lidé se na nich zraňují. Na plantážích člověk naběhá denně mnoho kilometrů, ve vedru a vlhku. Vyčerpání zvyšuje riziko zranění.

Vážným problémem je, že pracovní úrazy nelze hlásit, vedení plantáží nedá poraněným potřebná potvrzení a posílají je k lékaři na soukromou kliniku. Ochranné pomůcky jsou nedostatečné a ve špatném stavu. Toxické látky používané na plantážích jsou přitom extrémně nebezpečné pro lidské zdraví. Firmy na nich ale šetří.

Pesticidy jsou jedovaté chemické prostředky, které se užívají k zamezení ztrát zemědělské produkce. Podle biologické účinnosti se dělí na insekticidy, herbicidy, fungicidy, rodenticidy a další. Banány jsou po bavlně druhou pesticidy nejošetřovanější plodinou. Roční spotřeba pesticidů na panamských plantážích se odhaduje na 55 kg na hektar, na kostarických je to dokonce 70 kg.

Zatímco herbicidy se aplikují ručně, fungicidy sloužící k hubení plísní se rozprašují plošně z letadel. Podle odhadů neskončí 85 % všech chemikálií rozprášených z letadel na rostlinách na plantážích, ale v jejich okolí – i na domech, blízkých polích nebo lidech. Pesticidy se kvůli dešti dostávají do celého ekosystému, znečišťují půdu a především vodu. Lidé v okolí plantáží často nemají přístup k nezávadné vodě a musejí buď používat tu znečištěnou, nebo kupovat balenou. Důsledkem působení pesticidů dochází ke ztrátě plodnosti, kožním a očním problémům, duševním nemocem, rakovině nebo smrti. Na následky otrav pesticidy zemře na 300 000 lidí ročně a v 99 % případů se tomu tak děje v tzv. rozvojových zemích.

